

Naslov članka/Article:

UMETNIŠKI PROJEKT »ŽIVLJENJE SE SPREMINJA«

Art Project Life is Changing

Avtor/Author:

Klavdija Mikuš, dr. Bogdana Borota

DOI:

CC licenca

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav

Vzgoja in izobraževanje št. 6/2022, letnik 53

ISSN 0350-5065

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo
Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2022

Spletna stran revije:

<https://www.zrss.si/strokovne-revije/vzgoja-in-izobrazevanje/>

Klavdija Mikuš, Otroški vrtec Ajdovščina
Dr. Bogdana Borota, Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani

UMETNIŠKI PROJEKT »ŽIVLJENJE SE SPREMINJA«

Art Project Life is Changing

IZVLEČEK

Projekt Življenje se spreminja je bil zasnovan v vrtcu v okviru projekta Razvijanje sporazumevalnih zmožnosti s kulturno-umetnostno vzgojo (SKUM). V izvedbo so bili vključeni raznovrstni akterji. Potekal je v vrtcu in ožjem družbeno-kulturnem prostoru. V prispevku so opisane kronologija projekta in situacije, ki so vplivale na izbiro in potek aktivnosti. Začetna nedoločenost ciljev, vsebin in učnih okolij, omogočanje prostora možnosti za aktivno vlogo otrok ter zaupanje, da otroci to zmorejo in znajo, so prispevali k doseganju ciljev krepitev kulturne zavesti in izražanja ter dvigu sporazumevalne zmožnosti otrok.

Ključne besede: SKUM, kulturno-umetnostna vzgoja, kulturna zavest in izražanje, film *Bilo je nekoč*

ABSTRACT

The project *Life is Changing* was conceived in a kindergarten in the framework of the SKUM project. The implementation took place in the kindergarten and the immediate socio-cultural space and involved many participants. This paper describes the chronology of the project and the situations influencing the choice and course of the activities. The initial ambiguity of the objectives, contents, learning environments, and the space provided for children to play an active role and the confidence that children could and would be able to do so strengthened cultural awareness and expression and raised children's communication skills.

Keywords: SKUM, cultural-art education, cultural awareness and expression, film *Once Upon a Time*

UVOD

Eden od osrednjih ciljev projekta Razvijanje sporazumevalnih zmožnosti s kulturno-umetnostno vzgojo¹ (SKUM) je dvig ravni sporazumevalne zmožnosti otrok in mladostnikov ter krepitev kulturne zavesti in izražanja. Posameznik z razvito kulturno zavestjo in izražanjem sprejema in uživa kulturne dobrine ter tako izboljšuje kakovost svojega življenja in življenja drugih.² Ker naša kulturna zavest in izražanje (KZI) vplivata na oblikovanje pomena tistega, kar zaznavamo in izkusimo, lahko kompetenco KZI opredelimo kot spoštovanje pomena kreativnega izražanja zamisli, izkušenj in čustev v različnih medijih, vključno z glasbo, uprizoritvenimi umetnostmi, literaturo in vizualnimi umetnostmi.³

V tem kontekstu je bil v Otroškem vrtcu Ajdovščina zasnovan in izveden projekt Življenje se spreminja, v katerem so sodelovali otroci in strokovni delavci vrtca, starši in domačini, etnologinja, koordinatorica s Pedagoške fakultete Univerze na Primorskem (UP PEF), kulturne ustanove in umetnika, ki sodelujeta v SKUM. Projekt je potekal od januarja 2021 do vključno junija 2021. Načrtovan je bil po

načelih porajajočega se kurikulumu, kot ga opredeljujejo v pristopu Reggio Emilia (Rinaldi, 2006). Izvajanje projekta je bilo pospremljeno z raznovrstnim dokumentacijskim gradivom, ob katerem smo vzpostavljali ponovne vpogled v učne situacije in reflektirali pedagoške procese.

V projektu so se povezovala umetniška (uprizoritvena, glasbena in likovna umetnost, multimedija) in neumetniška področja kurikulumu (družba, gibanje, jezik). V ospredju so bili procesni kurikularni cilji, kot so: spodbujanje jezikovne zmožnosti, razvijanje izražanja in komuniciranja v umetnosti, doživljanje lastnega telesa in ugodja v gibanju ter spoznavanje ožjega in širšega družbenega ter kulturnega okolja (Kurikulum za vrtce, 1999). Na ravni posameznika in skupine so bili načrtovani tudi nekateri vzgojni cilji, kot so na primer sproščenost pri izražanju mnenj, zaupanje v lastne zmožnosti, usklajevanje mnenj ter medsebojno sodelovanje in povezovanje pri reševanju nalog.

Prispevek opisuje potek projekta s posebnim poudarkom na opisu situacij, ki so projekt (pre)usmerjale in določale kratkoročne cilje. Opise bomo podkrepili z izjavami otrok. Otroci so bili spodbujeni k izražanju svojih stališč in pog-

1 Projekt vodi Pedagoška fakulteta Univerze na Primorskem. Projekt sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada. Več informacij je na www.skum.si.

2 Kulturna zavest in izražanje. Opisniki temeljne zmožnosti, dostopno na https://www.acs.si/wp-content/uploads/2021/01/Kulturna_zavest_in_izrazanje.pdf

3 Priporočilo Evropskega parlamenta in Sveta z dne 18. decembra 2005 o ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje, dostopno na L_2006394SL.01001001.xml (europa.eu)

ledov, ki so bili upoštevani. V projektu se je udeleževala participacija otrok z njihovo soudeležbo v procesih odločanja (Rutar, 2013).

POBUDA ZA PROJEKT

Pobuda za projekt je vzniknila na sprehodu po mestnem jedru, ko so otroci opazili velike panoje s črno-belimi fotografijami na temo kulturne dediščine. Otrokom so bili motivi na fotografijah tuji, prav tako je bilo zanje neznan-ka, zakaj so fotografije črno-bele. »Kaj je to? Kaj delajo? Ali takrat niso poznali barv?« so bila osrednja vprašanja, ki so v njih prebudila zanimanje za življenje v »črno-belih« časih. Razmišljati smo začeli o načinih, kako otrokom približati življenje nekoč, da bi bili v dejavnostih aktivni in ustvarjalni. Fotografija se je pokazala kot primeren medij. Lokalno okolje, muzeji, galerija, domačije z bogatimi etnološkimi zbirkami pa kot ustrezno okolje za raziskovanje, doživljanje in izražanje.

Na začetku projekta nas je presenetilo dejstvo, da večina otrok ni imela izkušenj s tiskano fotografijo. Potrebo po fotografskem znanju in izkušnjah s fotografijo kot umetniškim delom in fotografiranjem smo zaznali tudi pri strokovnih delavcih v vrtcu. To so bili razlogi, da smo k sodelovanju povabili fotografa Tadeja Bernika in projekt začeli z izobraževanjem odraslih. Nova spoznanja so nas vodila k razmisleku o načinih razvijanja sporazumevalne zmožnosti⁴ otrok na področju multimedije z vsebinskim poudarkom na kulturno-umetniški vzgoji.

PRVE IZKUŠNJE S FOTOGRAFIJO KOT UMETNIŠKIM DELOM V RAZMERAH PANDEMIJE COVIDA-19

Zaradi zaprtja vrtca smo prvo sodelovanje s starši in z otroki hoteli izpeljati na daljavo. Natisnili smo zbirke fotografij, ki smo jih nameravali poslati na domače naslove otrok. Doma naj bi jih uredili v priložnostno razstavo. Med temi pripravami so se vrtci ponovno odprli, omejen pa je ostal dostop do kulturnih ustanov. Tako smo razstavo fotografij Tadeja Bernika uredili v vrtčevski telovadnici. Odzivi otrok na razstavo so pokazali, da jim je fotografija kot umetniško delo tuja. Potrebovali so še več izkušenj, predvsem pa pogostejši stik s tiskano fotografijo. K sodelovanju smo povabili starše. Skupaj z otroki so pregledovali domače fotoalbume in iz njih izbirali fotografije iz različnih časovnih obdobj.

Zanimanje otrok za fotografijo se je povečalo ob prvem fotografovem obisku v vrtcu. Predstavil nam je nekaj svetovno znanih fotografov in nas seznanil s fotografsko opremo. Sledila je igra fotograf in fotoaparata za spoznavanje tehnike fotografiranja. Spretnosti fotografiranja pa so si otroci razvijali skozi daljše časovno obdobje ob uporabi digitalnega fotoaparata in pametnega telefona. Kot ugotavlja tudi Einnon, je učenje in razvijanje spretnosti potrebno, da se otrok lahko izraža v izbranem (umetniškem) jeziku. Pri tem so gonilna sila izkušnje in lastna aktivnost (Einnon, 2002).

S prvimi fotografijami otroci niso bili zadovoljni. Bile so meglene in zabrisane, iz njih se ni dalo razbrati, kaj so

pravzaprav želeli fotografirati. V želji, da jim uspe narediti tiste prave, kot jih zna fotograf, so z veseljem sprejeli prvo nalogo, da v različnih okoljih (mestu, vrtcu, naravi) poiščejo nekaj okroglega, modrega, lepega, hrapavega in to fotografirajo. Temu je sledil fotografski teden. Nastalo je veliko zanimivih fotografij, ob katerih so se otroci pogovarjali, kako bi jih lahko še izboljšali. V medsebojnih interakcijah in interakcijah z materiali so si ostrili čut za opazovanje in prepoznavanje motivov. Usvojili so tehniko postavljanja fotografij, kot so na primer panoramska, ležeča, pokončna in detajlna fotografija. Iz njihovih pogovorov smo prepoznali estetski čut za lepo fotografijo. Napredovali so tudi v poslušanju drug drugega in medsebojni pomoči. Uspešni so bili v problemsko zasnovanem učenju.

► PRIKAZ 1: Komentarji otrok o projektu Časi se spreminjajo.⁵

FOTOGRAFIJA KOT MEDIJ ZA SPOZNAVANJE PRETEKLOSTI

Ob pregledovanju fotografij iz domačih albumov smo se vrnili na začetek, k črno-belim fotografijam o ljudskih običajih in kmečkih opravilih. V ta čas in dogodka smo stopili skupaj z etnologinjo dr. Jasno Fakin Bajec, ki nam je predstavila tudi način raziskovanja preteklosti z intervjuji. Otroci so se učili postavljati vprašanja. Preizkusiti so se želeli v vlogi raziskovalca kulturne dediščine. V ta namen smo skupaj pripravili seznam vprašanj, ki so jih ob pomoči staršev postavili najstarejšemu živečemu članu v sorodstvu. Otroci so v pogovorih s starejšimi izvedeli veliko novega o življenju nekoč. Pogovore so zapisovali njihovi

⁴ Sporazumevalno zmožnost opredeljujemo kot zmožnost sprejemanja, razumevanja, doživljanja, vrednotenja ter uporabe in tvorjenja sporočil v različnih jezikih, kot so na primer besedni, matematični, glasbeni, likovni, gibalni. Sporočila pa so tvorjena po vzorcih, značilnih za neko kulturno okolje. <https://www.skum.si/strokovne-podlage/sporazumevalna-zmoznost/>

⁵ Fonetični zapis izjav otrok je del dokumentacijskega gradiva o projektu Časi se spreminjajo. Hranijo ga v vrtcu.

starši. V nadaljevanju predstavljamo nekaj teh zapisov, ki so postali izhodišče za nadaljevanje projekta in snovanje scenarija za film.

Aleksander, 102-letni upokojeni duhovnik v Črničah, je povedal: »Kot otrok sem obiskoval italijansko šolo. Pisali smo še na tablice, torb sploh nismo poznali.«

Pradedek Ivan, rojen 1930, je povedal: »V družini nas je bilo šestnajst otrok, tako da eni so bili doma in pomagali mami in očetu na kmetiji, ma več kot polovica otrok je bila vedno drugje, kot pastirji in hlapci. Z delom drugje smo dobili le hrano ali pa smo se dogovorili za kakšno menjavo drv in pridelkov za vola, s katerim smo preorali njive. Igrali smo se preproste igre skrivalnice, gnilo jajce, Nemce in partizane. Igrač smo imeli zelo malo in še to so bile narejene iz lesa, lubja, slame, ponošenih cunj, kar se je našlo doma, v gozdu ali na travniku. Fantje kakšne lesene frače ali piščali iz jesenovega lubja, deklice pa največkrat punčke iz slame.«

Doroteja, rojena 1934. leta je pravnikom pripovedovala: »Živeli smo skromno, doma nas je bilo devet otrok in vsi smo spali v isti sobi. Tuša in tople vode ni bilo, umivali smo se le enkrat na teden, tako da nam je mama vodo iz vodnjaka segrela in jo nalila v škaf.«

UMETNOST V ČRNO-BELIH ČASIH

V času, ki so ga opisovali starejši sorodniki otrok, je ustvarjal domači umetnik Veno Pilon. Otroci so bili radovedni. Kaj bi nam on, če bi še živel, povedal o svojem otroštvu? Kako je doživljal ta čas in kako ga je upodobil v svojih umetniških delih? Prisluhnilo smo jim in se podali v Pilonovo galerijo. Zaradi omejitve dostopa smo si njegova slikarska in fotografska dela ogledali po spletu. Otroci so radovedno opazovali umetniška dela in ob tem ugotavljali razlike med slikarskim delom in fotografijo.

Konkretno izkušnjo z materiali in s pripomočki ter vživljanja v umetniško snovanje slikarja in fotografa Vena Piona smo otrokom omogočili v dejavnostih slikanja in fotografiranja ter uprizarjanja umetniških del slikarja. Otroci so na temelju lastnih izkušenj ugotovili, da je fotografiranje manj zamudno, da lahko narediš več fotografij in izbereš boljše in da lahko med fotografiranjem spreminjaš položaje in motive. Slikanje na slikarskem stojalu pa zahteva več priprav, je zamudnejše, med slikanjem motivov ne moreš menjati, na koncu pa je treba vse popraviti.

Sledil je drugi obisk fotografa v vrtcu. Cilji so bili usmerjeni v pridobivanje izkušenj postavitve motivov Pilonovih slikarskih del in fotografij v naravno okolje. Z uprizarjanja

► SLIKA 1: Uprizoritev slike Vena Piona v naravnem okolju (avtor: otrok pod mentorstvom fotografa)

njem smo začeli v prostorih vrtca. Kasneje pa smo motive in ozadja za fotografije iskali v okolici vrtca. V naslednjih dneh smo pripravili še druge pripomočke za izdelavo čim bolj verodostojnih kopij Pilonovih umetniških del in nadaljevali s fotografiranjem.

► SLIKA 2: Uprizoritev fotografije Vena Piona v naravnem okolju (avtor: otrok pod mentorstvom vzgojiteljice)

Otroci so se vživeli v vloge igralcev in modelov na slikah/fotografijah Vena Piona, pa tudi fotografa in koordinatorja fotografiranja prizorov. Fotografije so posneli otroci.

► SLIKA 3: Otroci v vlogi igralca in fotografa (avtor: vzgojiteljica)

Pri posnemanju prizorov so pokazali sposobnost imitiranja ter opazovanja in prepoznavanja detajlov na motivih. Uspešno so reševali izzive postavitve kadra kot celote. Napredovali so tudi v orientaciji na papirju in v prostoru.

SCENARIJ ZA ČRNO-BELI FILM

Pri uprizarjanju motivov umetniških del in igranju vlog so otroci postajali samostojnejši. Videlo se je, da uživajo v preoblačenju in nošenju kostumov ter poziranju fotografu. Ob ustvarjalnem delu otrok smo pomislili tudi na dokumentiranje ustvarjalnih procesov otrok in njihovih dosežkov. V ta namen smo otrokom postavili vprašanje, kako bi lahko naše delo in življenje otrok nekoč predstavili drugim. Otroci so navedli več rešitev. Pri tem so ugotovili, da fotografija ujame trenutek. Če želimo pokazati dogajanje, pa se moramo, kot je povedal eden izmed otrok, tudi premikati. Idejo je dopolnil drugi otrok in predlagal: »Lahko se posnamemo. Oblečemo se tako kot včasih, in početi moramo tiste stare stvari.« Predlog je bil sprejet z

navdušenjem in začeli smo snovati scenarij za film.

Z otroki smo pregledali intervjuje s prastarši otrok in poiskali skupne značilnosti vseh pripovedi. Vsi intervjuvanci so govorili o delu in življenju na kmetiji. Kmetija je tako postala rdeča nit dogajanja v naših fotozgodbah, ki so postale izhodišče za filmski scenarij. Fotozgodbe so pripomogle k življenju v življenju otrok nekoč.

Otroci so fotografije sestavljali v smiselna zaporedja kmečkih opravil od jutra do večera. Fotografskemu zapisu so dodajali skice in pojasnila, kaj naj bi se v dani situaciji dogajalo. Ponekod so dodali tudi krajše dialoge, ki naj bi jih igralci govorili v filmu, kot na primer: Tukaj naj reče mama: »Pridite jest.« Na Sliki 3 vidimo otroke, ki slikovno izdelujejo scenarij za film. Predlagane dialoge so zapisali odrasli.

► SLIKA 4: Slikovno izdelovanje scenarija za film (avtor: vzgojiteljica)

Sledilo je poskusno snemanje in fotografiranje prizorov iz filma na bližnji kmetiji. Snemali in fotografirali so otroci. Posnetke smo analizirali skupaj z otroki. Otroci so opozorili, na kaj bomo morali biti še posebej pozorni pri »pravem« snemanju.

► SLIKA 5: Prizor iz filma (avtor: otroci pod mentorstvom fotografa)

Nekaj komentarjev otrok:

- Tam je videti, da so otroci obuti. Morali bi biti bos.
- Tam se vidi druge otroke, ki tekajo in nimajo starih oblačil.
- Zadaj se vidi traktor, včasih niso imeli traktorja.

Otroci so v vsej polnosti doživljali ustvarjalen proces snovanja filma. Imeli so priložnost živeti se tudi v delo režiserja in scenografa. Po teh prvih delovnih posnetkih smo bili pripravljani na snemanje filma. Odpravili smo se na teren. Stara etnološka hiša, mlin na vodo, kovaški muzej in bližnji pašnik so za nekaj ur postali pravi filmski studii. Večino prizorov so odigrali in posneli otroci skupaj s strokovnima delavcema, sodelovali pa so tudi starejši otroci in domačini s kmetij, na katerih smo prizore snemali. Avtentičnost okolja lahko razberemo na Sliki 5.

K snemanju so otroci pristopili odgovorno in z velikim navdušenjem. Izkušnjo so opisali kot nekaj lepega in zabavnega. Bralec bo izjave otrok v nadaljevanju bolje razumel in jih globlje doživel po ogledu filma.⁶

Izjave otrok po snemanju:

- Všeč mi je bilo, ker je bila zemlja tako mehka in smo bili bos.
- Fajn je bilo, ker smo delali. Nalagali smo z vilami in grabljami.
- Lepo mi je bilo grabiti, ker nisem še nikoli tega delala.
- Meni je bilo lepo nalagat seno na voz, ma potem je bil voz težak.
- Všeč mi je bilo na koncu, ker sem se peljala na vozu. Smo šli počasi.
- Malo me je zeblo v roke, ker je bila voda mrzla.
- Všeč mi je bilo, ker smo se igrali pri vodi.
- Ni bilo težko nam porivati vozička, ker smo bili trije.

GLASBA ZA FILM

Otroci so z nestrpnostjo čakali prvi ogled »neme« filma. Pozorno so ga gledali in ugotovili, da bo film brez glasbe za gledalce čuden in nezanimiv. To je bila spodbuda, da smo začeli iskati informacije o filmski glasbi. Na kanalu YouTube smo poiskali krajše odlomke nemih filmov in si jih ogledali z glasbo in brez nje. Po ogledu so otroci opisovali prizore, glasbo in tudi lastna občutenja. Z novimi izkušnjami o tem, kaj »naredi« glasba v filmu, smo začeli snovati scenarij za glasbo. Namen je bil povabiti skladatelja in pianista Bojana Glavino v vrtec in mu predstaviti scenarij. Po njem naj bi glasbo za film improviziral, kot je bilo značilno za kino predstave v času neme filma. Nameramo so ponovno preprečile razmere, povezane s pandemijo covid-19, zato se je sodelovanje s skladateljem ter spoznavanje njegovega muziciranja preusmerilo na ekrane. Ob tej priložnosti nas je skladatelj povabil na javno izvedbo koncerta na daljavo,⁷ ki so si ga otroci skupaj s starši ogledali od doma. Naslednji dan smo

⁶ Film *Bilo je nekoč*, <https://www.youtube.com/watch?v=tZ9d53NtRUU> (dostopno 5. 11. 2021).

⁷ Spletni klavirski koncert Bojana Glavine, https://www.youtube.com/watch?v=V46KVeKqD_8 (dostopno 5. 11. 2021).

odlomke s koncerta ponovno poslušali v vrtcu. Glasbo so otroci opisali kot lepo, glasno, pa tudi strašno.

S skladateljem smo do zaključka projekta sodelovali na daljavo. Poslali smo mu videoposnetek in časovnico filma z opisi glasbe za posamezne prizore.

Primeri komentarjev glasbe, kot so jih podali otroci:

- Bi lahko dali glasbo od vetra, tako kot da bi pihalo.
- Ma, jaz bi dala tako bolj glasno, ker smo pobirali kamenčke in so tako padali v posodo.
- Malo bi bila tiha, da bi bilo slišati kot voda, in potem bi začelo biti čim bolj, čim bolj glasno.
- Delanje na vrtu bi lahko bilo bolj hitra in bolj glasna glasba. Ker smo delali bolj težko in smo tolkli z motikami.
- Glasba bi bila malo nagajiva in taka glasna, ker smo tekali in metali seno.
- Ja, taka težka bi morala bit, ker je težko prati cunje na roke.

Otroci so brez težav povezovali dogajanje in glasbo z občutki, ki so jih doživljali med snemanjem. Intuitivne miselne predstave otrok o filmski glasbi so bile najpogosteje izgrajene kot zvočno slikanje – to, kar se je slišalo v naravnem okolju, naj bi se slišalo tudi v glasbi. Ta konkretna raven rabe glasbe je tesno povezana z otrokovim slušnim zaznavanjem, doživljanjem narave in s petjem, najpogostejšo glasbeno aktivnostjo otrok (Borota, 2020).

Scenarij za glasbo je bil skladatelju zanimiv. Znal se je živeti v domišljijijski svet otrok in njihovo doživljanje. Napisal in posnel je sedem klavirskih karakternih skladb: Uvod,

▶ SLIKA 6: Vstopnica za ogled filma (avtor: vzgojiteljica)

Delo na vrtu, Luščenje koruze, Molža krav, Perice, Pobiranje sena in Porivanje vozička. Otrokom je bila glasba všeč in predlagali so, da jo dodamo filmu. Film je dobil svojo dokončno podobo. Temu je sledilo načrtovanje premiere v mestnem kinu, a smo jo zaradi omejevanja dostopa do kulturnih ustanov preselili v prostore vrtca. Pripravili smo vstopnice in jih na dan ogleda filma podelili obiskovalcem.

Film je pomemben prispevek k obujanju preteklosti in ohranjanju kulturne dediščine. Je dokaz o otroku kot velikem raziskovalcu in umetniku, ki potrebuje priložnosti, da se izrazi. Obenem je to priložnost za odrasle, da otroka pripoznamo kot bogatega v potencialih in zmožnostih in kot otroka, ki je del družbe odraslih in otrok (Malaguzzi, 1998).

SPLOŠNE UGOTOVITVE

Projekt Življenje se spreminja se je začel z veliko mero nedoločenosti tako na ravni ciljev, vsebin in učnih okolij kot tudi na ravni strukturiranosti vzgojno-izobraževalnega dela. Že na samem začetku je bil vzpostavljen prostor možnosti, v katerem so imeli aktivno vlogo predvsem otroci. Vloga odraslih je bila osredinjena na zagotavljanje priložnosti za njihovo ustvarjanje, doživljanje ter smiselno in aktivno učenje. Pri učenju so posebno pozornost namenjali evokaciji – aktivnemu obujanju spomina vsega, kar so otroci že vedeli o določeni temi. Tako so bili vzpostavljeni pogoji za učni transfer, pa tudi razvoj kritičnega mišljenja. Nenadomestljiva je vloga odraslih pri razvijanju spretnosti rabe tehnologije in drugih umetniških sredstev. Vedno znova so omogočali možnosti za uporabo znanja v novih situacijah, kar je še posebej pomembno v obdobju porajajočih se sposobnosti in načinov izražanja v umetniških jezikih.

Skozi celoten projekt smo verjeli, da otroci »znajo in zmorejo«. Iz opisov pedagoških situacij razberemo njihove pobude, opažanja in vrednotenja, pa tudi vlogo odraslega (vzgojitelja, umetnika) pri slišanju in upoštevanju otrokovega glasu. Ocenjujemo, da sta bila gonilni sili projekta radovednost otrok in njihovo aktivno učenje v pristnih učnih okoljih. Vzpostavljene so bile bogate interakcije med udeleženci, pa tudi umetnostjo, kulturno dediščino in naravo. Če prenesemo splošne ugotovitve Krofliča o podobi in pravicah otroka na konkreten primer izvajanja kulturno-umetnostne vzgoje, potem lahko rečemo, da bodo tovrstni projekti zaživeli v tistih institucionalnih okoljih, v katerih se zaznava spremenjena podoba otroka kot bogatega in zmožnega, pa tudi otroka kot bitja pravic (Moss, 2011).

VIRI IN LITERATURA

Borota, B. (2015). *Glasbene dejavnosti in vsebine*. Univerzitetna založba Annales.

Borota, B. (2020). *Artistic expression of experiences after listening to music. V: Interdisciplinary perspectives in music education*. Nova Science Publishers.

Einon, D. (2002). *Ustvarjalni otrok*. Učila.

Moss, P. (2011). On the image of the rich child, and on democracy and experimentation as preconditions for good preschool education. An interview with prof. Peter Moss. [Robi Kroflič oseba, ki intervjuja.]V: *Sodobna pedagogika*, 62, 172–189.

Kurikulum za vrtce (1999). Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.

Malaguzzi, L. (1998). History, ideas and basic philosophy. V: *The hundred languages of children*. Ablex Publishing.

Rinaldi, C. (2006). *In Dialogue with Reggio Emilia. Listening, Researching and Learning*. Routledge.

Rutar, S. (2013). *Poti do participacije otrok v vzgoji*. Univerzitetna založba Annales.